Год. I. Юлий 1924 Кн. I.

РС II 102/1924/1925

МАКЕДОНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА
МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ.

683/42

REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION
DE L'INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

ДАРЪ
отъ
МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН
ИНСТИТУТЪ

СОФИЯ — SOFIA
ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — IMPRIMERIE P. GLOUCHCOFF

К. Стояновъ—Вълкановъ

СЛАВЯНОФИЛСТВОТО НА ЛУИ ЛЕЖЕ И МАКЕДОНИЯ

Рускиятъ историкъ Соловьовъ е изобразилъ Франция отъ XVII вѣкъ като юноша, който увлича и другитѣ да вършатъ онова, което самъ прави. XVIII вѣкъ здраво подържа тази умствена хегемония; сѫщо и XIX презъ първата половина. Но презъ втората негова половина Франция намира вече силенъ съперникъ въ лицето на Германия. Срещу туй съперничество трѣбваше да се дирятъ съюзници другаде, и такива се намѣриха въ лицето на славянитѣ. Никой французинъ нѣма толкова заслуги въ туй отношение, колкото Луи Леже.

Роденъ на 13 януари 1843 г. въ Тулуза, Л. Леже завършилъ съ блѣстящъ успѣхъ учението си презъ 1863 г. Тази година има важно значение за френско-рускитѣ отношения. Още отъ Кримската война останали своебразни теории, споредъ които руситѣ били монголи и че тѣхното монголско християнство стояло по-долу отъ модерното мухамеданство. Съгласно съ това и турцитѣ се изобрязавали като пионери на християнската цивилизация, които защищавали върху брѣговетѣ на Дунава свободата на вселената[1]). Полското възстание презъ 1863 г. още повече засилило подобни теории и предизвикало още повече съчувствие въ френската младежь за полската кауза.

Луи Леже не останалъ чуждъ на общото увлечение. Обаче неговиятъ интелектъ му подсказалъ, че трѣбва да даде на своя ентусиазъмъ реална основа. За да може да сѫди правилно за движението, той се заловилъ да изучава полски езикъ и литература. Но тъй като не е достатъчно въ единъ споръ да се изслуша само едната страна, то изуч-

---

[1]) Моята статия: „Политическитѣ комбинации и пр." въ сп. „Минало" IV.

ването на Полша неминуемо го довело и до запознаването съ Русия.

Луи Леже почналъ да се носи съ мисъль за пѫтуване въ славянскитѣ страни, но като не му било възможно да направи това въ широкъ масщабъ, той се задоволилъ презъ 1864 г. съ посещение на най-близката славянска страна до Франция—Чехия. Още тогава той предчувствувалъ, че противницитѣ на Чехия сѫ сѫщевременно и противници на Франция. Какви сѫ били понятията на тогавашнитѣ французи за чехитѣ, личи си отъ факта, дето тѣ си въобрязявали, че отивалъ въ Прага да изучи немски езикъ, — други пъкъ за по-голѣма точность прибавяли „австрийски"! Обаче това пѫтуване скоро спечелило за Луи Леже прѣкора панславистъ, название много опасно за ония времена. Когато Мидхадъ паша обѣсвалъ нѣкой нещастенъ българинъ, задето е искалъ да види освободено отечеството си, телеграмитѣ разнасяли на западъ новината, че новъ московски агентъ си получилъ заслужената награда; либералния печатъ на западъ изпускалъ въздишка отъ облегчение; обществената съвѣсть била задоволена.

Презъ 1866 и 67 г. Л. Леже обнародвалъ две съчинения едно върху историята на Чехия, и друго върху нейнитѣ народни умотворения, много добре приети въ Прага, но затова пъкъ много зле въ Виена: австрийскитѣ сѫдилища ги турили подъ възбрана, макаръ изказанитѣ мисли въ тѣхъ да сѫ станали общеприети отпосле.

Но 1867 г. е ознаменувана още и съ две изложения — Парижкото и Московското. На поканата на Наполеона III да посетятъ първото се отзовали, между други, Абдулъ-Азисъ и Александъръ II. На първия се направили необикновени почести, тогава когато втория не е могълъ да се удостои съ интимна беседа. Затова пъкъ и той, като се върналъ въ Русия, открилъ етнографско изложение въ Москва, на което дошли представители отъ славянитѣ въ Австрия и Турция. Луи Леже поискалъ научна командировка отъ Duruy, тогавашния министъръ на просвѣщението и интересенъ за балканскитѣ народи като основатель на Цариградския Лицей, но му било отказано, подъ предлогъ, че нѣмало пари, а въ сѫщность, задето Франция не мислѣла да се сближава съ Русия. При все това, 1868 не е пропаднала за Л. Леже безследно: презъ

нея той се запозналъ въ Парижъ съ Щросмайера и посетилъ Хърватско.

Презъ 1868 г. Л. Леже представилъ на Сорбоната две дисертации: едната за Св. Кирила и Методия, другата за руския лѣтописецъ Нестора. Мнозина били изненадани отъ тоя родъ варварски занятия. „Съ допускането на тѣзи теми факултетътъ показа чудна толерантность", е писалъ знаменития елинистъ Egger. Противникъ на Луй Леже при защитата имъ се случилъ единъ алзасецъ, който му натяквалъ, че безъ нужда е изтъкналъ вѣковната немска несправедливость по отношение на славянитѣ, вмѣсто да посочи тѣхното безкористие. Обаче две години следъ тая дата сѫщитѣ немци откѫснали и неговото отечество отъ Франция! . . .

Задъ граница първото съчинение произвело много шумъ. Нѣкой отъ рускитѣ рецензенти открили въ него католишки и полски тенденции; поляцитѣ негодували, задето виждали Полша потопена въ масата отъ останалия славянски свѣтъ; единъ немски публицистъ въ списанието „Grenzboten" напомнялъ на властитѣ, че трѣбва да следятъ тоя французинъ.

Но 1868 е важна и въ политическо отношение за френско-славянската взаимность. Презъ тази година дошълъ въ Парижъ Ригеръ, водителя на подирешната старо-чехска партия, и билъ приетъ тайно на ауденция отъ Наполеона III, комуто представилъ мемоаръ за политическата сѫдба на Чехия. Следъ излизане отъ ауденцията той размѣнявалъ мисли съ M-me Cornu, Егерия на Наполеона III, предъ която доказвалъ тождественостьта на интереситѣ между французи и чехи. — Жално казала г-жата, че ние нѣмаме нѣкого въ Франция, който да ни освѣтлява по тѣзи въпроси. — Какъ нѣмате! Ето Л. Леже много подхожда за това.—Л. Леже ли? Та той е руски агентъ.

Катастрофата презъ 1870—71 г. отвори очитѣ на французитѣ и направи очевидна несъстоятелностьта на подържанитѣ теории. Сега вече само френското правителство се обърнало къмъ Л. Леже и му предложило да замине за Русия. Той се приготвилъ за пѫть, когато една депеша отъ Жюль-Симона, тогавашния министъръ на просвѣщението, го извикала въ Версайль. Оказало се, че Тиеръ, председатель на республиката, смъмрилъ Жюль-Симона, задето е пратилъ единъ полски агентъ въ Русия! . . . Л. Леже сполучилъ да се оп-

равдае, като посочилъ на 1868 и M-me Cornu. Къмъ това прибавилъ, че не е престжпление да знае нѣкой разнитѣ славянски езици, а пъкъ че не е агентъ на единъ славянски народъ спрямо други, доказва се отъ факта, че е избранъ за членъ на разни славянски учени институти. Жюль-Симонъ останалъ доволенъ отъ обясненията. Отъ тогава вече изчезнали подозренията и Леже остави задъ себе си 60 годишна учена дѣятелность, за която съ благодарность си спомнятъ въ тоя моментъ всички славянски народи.[1])

На следната 1873 годива Луи Леже издалъ книгата „Le Monde Slave", на която основната мисъль е, че славянитѣ сж естествени съюзници на Франция. Чрезъ подкрепа на тѣхнитѣ свободолюбиви тенденции Франция най-добре ще заслужи и спечели дружбата имъ и, облегната върху тѣхъ, ще може съ спокойствие да гледа на бждещето. Но като ратува за свободата на славянитѣ, авторътъ е свободенъ отъ пристрастие въ полза на единъ славянски народъ спрямо другъ, Той видѣлъ лъжливия пжть, по който тръгнали поляцитѣ, които били готови да го считатъ и гений, ако искалъ да сподѣля тѣхнитѣ безсмислени теории за смѣтка на руситѣ, но сжщевременно и действията на руситѣ въ Полша не се ползуватъ съ неговата симпатия, когато наумяватъ действията на пруситѣ въ Елзасъ-Лотарингия. Ни единъ сгоденъ случай не пропуща той да препоржча помирението между двата най-велики славянски народа: „Александъръ II е великъ, задето унищожи крепостничеството, другъ господарь ще дойде, който ще унищожи цензурата; трети, който ще увѣнчее зданието, като провъзгласи конституционенъ режимъ. Всички тѣзи императори ще бждатъ популярни, всички ще възбудятъ удивлението и симпатиитѣ на Европа, особено този, който ще има изкуство да помири Русия съ Полша, както Австрия е помирена съ Унгария".[2]

Но едва ли има славянски народъ, който повече да спечелилъ отъ деятелностьта на Л. Леже, отъ колкото българитѣ. Още Цариградското българско читалище рецензира съ задоволство споменатия неговъ трудъ „Le Monde Slave",

---

[1] Горнитѣ данни сж взети отъ книгата на Леже: „Souvenirs d'un Slavophile. Началото на тѣзи спомени се появиха още въ 1897 г. въ Cosmopolis".

[2] Le Monde Slave, 270.

особено увода, кждето се говори, че славянитѣ ще бждатъ единъ день съюзници на французитѣ.

Той се запозналъ съ първия българинъ В. Д. Стояновъ на 15 октомврий 1867 г. въ Прага, но преди да направи това знакомство, презъ сжщата година Рачки много му говорилъ въ Загребъ за българитѣ и за тѣхното минало. Изобщо 60-тѣ години сж епоха както на чуденъ подеймъ отъ българска страна, тъй и на планомѣрна външна политика отъ руска страна. Даже сърбитѣ презъ тѣзи години въ преговоритѣ съ букурещкитѣ български патриоти признали границитѣ на българското национално наследство. Л. Леже, като посветилъ въ това време трудъ на Кирило-Методиевата епоха, още рано застаналъ на здрава позиция относително стойностьта на претенциитѣ на разнитѣ балкански народи и могълъ безпристрастно да оценява както историческитѣ, тъй и етнографскитѣ аргументи на разнитѣ претенденти.

Българското възстание презъ 1876 г. направило да заговорятъ нѣкои отъ корифеитѣ на европейската мисъль и политика. Л. Леже не останалъ по-надире отъ тѣхъ: съ редъ статии въ разни списания и вестници той защитилъ тѣхната кауза. Каквито и да били ужаситѣ, които разчленението на Турция вдъхвало на нѣкои държавници, Л. Леже не се поколебалъ ни за минута да вижда въ туй разчленение щастливо събитие отъ гледище на висшитѣ интереси на човѣчеството. Много дипломати, незапознати съ историята на славянскитѣ народи, намирали, че цивилизацията нищо не е спечелила отъ тѣхното освобождение. Луи Леже чрезъ изучване тѣхната история и тѣхнитѣ литератури най-блѣстяще е опровергалъ това предубеждение. България, извикана на самостоятеленъ животъ отъ освободителната война, била поздравена съ радость отъ него като членъ въ великото семейство на цивилизованитѣ държави[1]. Той си далъ ясенъ отчетъ и за несъстоятелностьта на Берлинския договоръ като източникъ на много бждещи усложнения. Времето напълно доказа вѣрностьта на неговитѣ възгледи. Той виждалъ недълговѣчностьта на неговото изкуствено създание, наречено Източна Румелия, която била изкалъпена за угода на гърцитѣ. Заради нея той ималъ единъ пжть интересна разправия.

[1] Гл. книгата му „La Bulgarie“.

Еднажъ отишълъ въ странство да държи сказки въ единъ голѣмъ градъ. Една отъ тѣхъ имала за предметъ панславизма. Той обяснилъ, какъ, вследствие на мжкитѣ, които славянитѣ търпятъ отъ страна на своитѣ неприятели, именно турци и гърци, тѣ по необходимость трѣбваше да обърнатъ очи къмъ тѣзи отъ своитѣ сънародници, които можеха да имъ окажатъ дѣйствително покровителство. Той изложилъ етнографията на балканскитѣ страни; говорилъ за българитѣ, които живѣятъ въ Източна Румелия и Македония.

Между посетителитѣ въ аудиторията билъ и турския представитель въ казаната столица. Предметътъ на сказката не му билъ приятенъ. Следъ свършването ѝ той любезно направилъ на сказчика нѣкои възражения. Едно отъ тѣхъ било следното:

„Г-не професоре, вие заявихте, че има българи въ Източна Румелия. Обаче, азъ съмъ отъ Пловдивъ и не съмъ ги видѣлъ никакъ".

— Действително, г-не министре, вие сте били много нещастенъ. Азъ бѣхъ напследъкъ въ Ихтиманъ, Татаръ-Пазарджикъ, Пловдивъ, почти само българи видѣхъ; говорихъ само български. Не отричамъ сжществуването на гръцки колонии въ тѣзи градове, но ви заявявамъ, че тѣ съставляватъ нищожно малцинство.

Дипломатътъ не предвиждалъ тоя отговоръ. Той се увѣрилъ сега, че ималъ работа съ човѣкъ, чиято дълга кариера изминала въ изучване славянскитѣ народи не само въ книгитѣ, но и въ странитѣ, които тѣ обитаватъ. Той не намѣрилъ вече нищо да възрази.

Съобразно съ тѣзи възгледи, Л. Леже като борецъ за правдата не забравялъ и българитѣ въ Македония, съ рискъ да си навлѣче негодуването на гърци и сърби. Единъ грькъ, неговъ приятель, му писалъ преди години, че не може да бжде филелинъ тоя, който не прибавя Македония къмъ Гърция; малко по-подире и единъ високообразованъ сърбинъ му се оплакалъ отъ неправдата, която извършилъ надъ Сърбия, като ѝ отказалъ една страна, безъ която нѣма пълно икономическо и политическо развитие за Сърбия.[2] Обаче, съ по-

[1] Russes et Slaves II, 202.
[2] Russes et Slaves II, 202

добни аргументи нашитѣ съседи сами доказвали безпочвеностьта на своитѣ претенции.

Балканския съюзъ презъ 1912 докаралъ въ възторгъ маститиия ученъ, който презъ лѣтото сѫщата година бѣше посетилъ за последенъ пѫть България. Колкото му бѣха очакванията по-голѣми, толкова и разочарованието по-силно, задето се тури край на съюза. Но България не бѣ въ неговитѣ очи главната причина за разтурваното му, а ония, които сключиха съюза, за да я лишатъ отъ плодовтѣ на победитѣ ѝ. Той даде изразъ на своето нагодование чрезъ единъ жестъ, който го уподобява на Карлейловъ герой: „Ако великия мѫжъ е царь, той нѣма да миряса, докато вижда, че макаръ и единъ отъ неговитѣ поданици страда; ако е философъ нѣма да миряса, докато вижда, че има макаръ и една само лъжа, която минава за истина.[1] При громкото одобрение акцията на Ромѫния презъ 1912 отъ дипломатитѣ, той не се подвоуми да изкаже своето отвращение къмъ нея, като повърна ромѫнския орденъ съ особено писмо. Запитанъ за мнението му относително Букурещкия договоръ, той отговорилъ: „Въ деня, когато ромѫнитѣ преминаха Дунава, азъ повърнахъ на ромѫнската легация знаковетѣ и диплома на орденъ „ромѫнска звезда". И това като направихъ, азъ достатъчно показахъ предварително своето мнение върху последствията отъ това нашествие".[2]

Даже и презъ европейската война, когато французи и българи се срещнаха по македонскитѣ полета съ оружие въ рѫка, той не се усъмни въ правото на Македония да се види свободна.[3]

Кѫде се крие причината на това? Всемирния духъ на цивилизацията не признава задължителни за себе си установенитѣ граници. Чрезъ издание на Реймското евангелие, което е най-капиталния трудъ на Л. Леже, последния най-добре разкрилъ формата на тоя духъ въ френско-българскитѣ отношения. Клетвата, която се мисли, че полагали френскитѣ крале върху туй евангелие, за да пазятъ единството на Фран-

---

[1] Карлейлъ, Герои и героическое въ исторіи, предисловіе.

[2] L'Orient, 1 août 1914

[3] Гл. кн. Le Panslavisme et l'intérêt français, 1817, главата за българитѣ.

ция, е достатъчна награда отъ всемирната цивилизация за днешния българинъ, а пъкъ за учения, който се спусналъ въ бездната на миналото съ чувство и убеждение, че отъ своята екскурзия ще донесе полза на своя народъ чрезъ изваждане на яве историческата правда, тя служи като стимулъ при защитата и на българската кауза. А тъй като евангелието напомня за дѣлото на Св. Кирила и Методия, отъ тамъ и живата симпатия на автора и всегдашната му готовность за защитата на тѣхнитѣ потомци — македонскитѣ българи. Заради тѣхъ той взимайки поводъ отъ думитѣ на Montesquieu за робитѣ-негри, е писалъ следното: „Европейскитѣ сили, които правятъ помежду си толкова безполезни конвенции, не ще ли направятъ една въ полза на справедливостьта и човѣколюбието?"[1]

За нещастие славянския Черно-богъ не стои миренъ: той подклажда въ славянството всичкиятъ обиленъ горящъ материялъ отъ омраза и завистъ, докарвалъ разпри и войни, отъ които богато сѫ се възползували славянскитѣ неприятели и още има да се ползуватъ. За днешното положение на Балканитѣ и сега най-добре подхожда епиграмата, която научаваме отъ „Histoire de l'Autriche-Hongrie" на Леже, отправена срещу Иосифъ II, чиито възвишени намѣрения сѫ чужди на балканскитѣ поробители:

Tollendos tolerans, tolerandos, Austria, tollis;
Sic tollens, tolerans, intoleranda facis.[2]

Нека заменимъ думата Austria съ Serbia и подобнитѣ ней, и ще се получи вѣрна картина.

---

[1] Гл. Turcs et Grecs contre Bulgares en Macédoine, V.

[2] Тѣзи, които трѣбва да премахнешъ, като търпишъ, тѣзи, които трѣбва да търпишъ, ти, Австрио, премахвашъ; така, чрезъ премахване, търпение, нетърпима ставашъ.